

Van
Elegast
tot
Anne Frank

Leo Prick

Voor mijn kleinkinderen Juna en Tibo

Inhoudsopgave

7	<i>Woord vooraf</i>
9	<i>Middeleeuwen</i>
10	De ridderroman Karel en Elegast
16	De kruistochten
19	Esmoreit
23	Mensen trekken naar de stad
28	Mariken van Nieumeghen
34	Luther en Calvijn
40	<i>De 16de eeuw</i>
40	Willem van Oranje, stadhouder van Holland, Zeeland en Utrecht
43	De jacht op Willem van Oranje
48	De prins vermoord
54	<i>De 17de eeuw</i>
54	Maurits, de nieuwe stadhouder
56	Simon Stevin
58	Vondel, het stadhuis
66	Tulpenmanie
67	Meer mensen, meer woningen, meer voedsel
70	Klucht van de koe
74	Koloniën
78	Het journaal van Bontekoe
90	Willem II
94	Willem III
100	<i>De 18de eeuw</i>
106	Het turbulente leven van Betje Bekker
114	De Franse Revolutie
118	De slavenhandel

136	<i>De 19de eeuw</i>
136	De Franse tijd
141	Een nieuw koninkrijk
142	Nationalisme, de fantasie als wapen
146	De Romantiek
147	Einde van het nieuwe koninkrijk
150	De macht van de koning ingeperkt
155	Kinderarbeid
158	Het leven in de fabrieken
165	Bij sommigen was het angst, bij anderen medeogen
167	Andere mensen
171	Hoe de fotografie de schilderkunst veranderde
174	Multatuli
180	<i>De 20ste eeuw</i>
180	De steden breiden uit
183	Herman Heijermans
187	De grote oorlog
189	De roaring twenties
189	Economische crisis
191	Opkomend antisemitisme
192	Anne Frank
203	<i>Verantwoording</i>
209	<i>Literatuur</i>
212	<i>Colofon</i>

Woord vooraf

Verhalen vertellen, liederen zingen, toneel spelen, dat alles deden de mensen ook al lang geleden, in de Middeleeuwen. Die verhalen, toneelstukken en liederen vertellen ons over hoe de mensen toen leefden en dachten.

Dit boek gaat over de geschiedenis van Nederland. Ik heb geprobeerd die zo veel mogelijk te vertellen aan de hand van wat de mensen die toen leefden meemaakten en waarover ze hebben geschreven. Daardoor bezien we wat er in de loop der eeuwen gebeurde door de ogen van de mensen die hier toen woonden.

Ik heb het altijd jammer gevonden dat de kennis van de geschiedenis van onze literatuur, voorzover nog aanwezig, nauwelijks in verband wordt gebracht met de geschiedenis in het algemeen, terwijl het daar zo'n wezenlijk onderdeel van is.

Romans, liederen, toneelstukken, gedichten of pamfletten hebben vaak een beslissende invloed gehad op hoe de mensen toen dachten. Door een politieke visie of godsdienstige overtuiging uit te dragen, politici te bekritiseren of belachelijk te maken of door misstanden aan de kaak te stellen, gaven schrijvers de aanzet tot verzet of opstand. Daarmee hebben zij een belangrijke rol gespeeld in de richting waarin ons land zich heeft ontwikkeld. Met de komst van de radio en, later, televisie en nog weer later internet, zou dit veranderen. Maar zo ver reikt deze geschiedenis niet, want die eindigt bij de Tweede Wereldoorlog.

In veel opzichten waren onze voorouders niet zoveel anders dan zoals wij nu zijn. Ze werden ook verliefd, hadden ook kinderen van wie ze hielden, deden hun werk, zorgden voor de moestuin en voor de kinderen, als er ijs lag gingen ze schaatsen, ze hielden van hun hond of poes, zorgden voor hout om hun huis mee te verwarmen, eigenlijk niet zo veel anders dan zoals wij nu gewend zijn.

Maar sommige dingen waren wel heel anders. In een ver verleden vonden we het gewoon dat zeevaarders die een nieuw land

ontdekten daar hun vlag neerzetten en zeiden: dit land is voortaan van ons en de mensen die er wonen, zijn dat ook.

De verhalen over kolonialisme en slavernij leren ons dat het denken daarover in de loop der jaren is veranderd. Want dat is zo opvallend: uit wat mensen in het verleden hebben geschreven blijkt dat wat wij nu verschrikkelijk vinden vroeger heel gewoon werd gevonden. Bijvoorbeeld dat iemand vanwege een diefstal de doodstraf kreeg en werd opgehangen. Dat met Nederlandse schepen mensen uit Afrika werden gehaald om ze te verkopen op de slavenmarkt in Curaçao. Dat kinderen vanaf een jaar of 7 alle dagen van de week 12 uur per dag, 360 dagen per jaar in een fabriek moesten werken. De meeste mensen hadden helemaal niets in te brengen over hoe ze hun leven wilden inrichten. In de loop der eeuwen, bij stukjes en beetjes, is dat veranderd. Mensen zijn meer gelijkwaardig geworden, kunnen meer dan in het verleden zelf bepalen hoe ze willen leven. Dat elk mens de moeite waard is, dat iedereen het gevoel moet hebben er te mogen zijn, het heeft heel wat tijd genomen om dat te bereiken.

In eerste aanleg heb ik dit boek geschreven met het oog op jongeren. Ik wilde ze hiermee kennis laten maken met belangwekkende personen en verhalen uit onze literatuurgeschiedenis. Verhalen die vertellen hoe de gebeurtenissen uit de tijd waarin zij leefden door de mensen van toen werden ervaren.

Reacties van volwassen lezers hebben mij duidelijk gemaakt dat zij deze benadering verhelderend vonden. Door verrassende, vaak verbazingwekkende details in de tekst te verwerken hoop ik met dit boek onze vaderlandse geschiedenis boeiend en toegankelijk te hebben gemaakt voor lezers van alle leeftijden.

Leo Prick

Amsterdam, 17 september 2025

De Middeleeuwen

In de middeleeuwen konden maar weinig mensen lezen of schrijven. Schrijven was ook een kostbare aangelegenheid. Omdat het papier nog niet was uitgevonden, gebruikte men in de plaats daarvan perkament. Dat werd gemaakt van de huid van dieren en omdat het ingewikkeld was om dat te maken was het erg duur. Geschreven werd er met pennen die werden gesneden uit ganzenveren en de inkt werd gemaakt van galnoten, dat zijn de bolletjes die je soms vindt op de bladeren van een eikenboom.

Ook al konden de meeste mensen niet lezen, ze konden wel zingen, toneelspelen en verhalen vertellen. Die verhalen en liederen leerden de kinderen van hun vader, hun moeder, hun opa of oma en die vertelden ze later weer door aan hun kinderen. Zo nu en dan kwam er een verhalenverteller langs die een voorstelling gaf waar de hele stad of het hele dorp naar kwam luisteren. Soms maakten ze daarbij ook muziek. Ook al konden dus maar weinig mensen lezen, iedereen kende wel veel liederen en verhalen. De meeste daarvan zijn inmiddels al lang vergeten, maar sommige kennen we ook nu nog steeds omdat iemand het de moeite waard vond om ze op te schrijven. Zo kennen we het ridderverhaal Karel ende Elegast dat omstreeks het jaar 1270 is opgeschreven, maar hoe oud het toen al was, hoe lang de mensen het toen al aan elkaar hadden doorverteld, dat zullen we nooit weten.

Die verhalen waren altijd op rijm zodat het makkelijker was om ze te onthouden.

In de Middeleeuwen waren er geen spellingregels, iedereen schreef op zijn eigen manier. In het volgende verhaal vind je soms enkele regels zoals ze toen werden geschreven. Door hardop te lezen begrijp je het meestal beter want dan heb je minder last van die 'rare' spelling.

Karel de Grote werd tot keizer gekroond in het jaar 800. Dat was voor de mensen in de dertiende eeuw toen al ontzettend lang

geleden. Keizer Karel was voor hen een legendarische figuur. Hij was de held in allerlei verhalen over vroeger, legenden, waar de mensen in de loop der jaren van alles hadden bij gefantaseerd. Ook in de Middeleeuwen hielden de mensen dus al van verhalen over helden. Het bewonderen van helden, van idolen, is dus niet typisch voor onze tijd, maar van alle tijden.

Het volgende verhaal gaat over de legendarische keizer Karel en zijn trouwe ridder Elegast.

De ridderroman Karel en Elegast

Koning Karel was naar zijn kasteel in Ingelheim aan de Rijn gekomen om er een hofdag te houden. Daar zouden alle ridders uit de wijde omgeving bij elkaar komen.

De avond ervoor kon de koning maar moeilijk in slaap komen. Hij lag te piekeren over de straf die hij een van zijn ridders, Elegast, had opgelegd. Toen hij hoorde dat hij iets verkeerd had

gedaan was de koning zo kwaad geworden dat hij hem zijn kasteel en zijn land had afgepakt. De koning vroeg zich af of hij niet veel te streng was geweest. Niemand wist waar Elegast nu was en hoe het nu met hem ging. Terwijl de koning zo lag te piekeren viel hij geleidelijk in slaap.

De koning droomde, en in zijn droom verscheen er een engel die zei dat hij moest gaan stelen.

Daer die coninc lach ende sliep
Een heilich engel aen hem riep

Kasteel
Doornenburg
gelegen in de
Overbetuwe.

Ende seyde staet op edel man.
Doet haestelic u cleeder an

Wapent u ende vaert stelen.

Wat is dat nou voor iets raars, dacht Karel, waarom zou ik gaan stelen? Ik heb alles wat ik maar wil en bovendien ben ik een eerlijk man. Maar toen hij verder wilde slapen en bedacht dat het maar een droom was, verscheen de engel opnieuw en alweer zei hij: koning, u moet uit stelen gaan. Omdat de engel toch een goede reden moest hebben om zoiets te zeggen, besepte de koning dat er voor hem weinig anders opzat dan om op rooftocht te gaan. Om niemand wakker te maken sloop hij voorzichtig zijn bed uit en kleepte zich aan. Om op alle gevaren te zijn voorbereid trok hij zijn harnas aan en pakte zijn zwaard en schild. Door de achterdeur ging hij stiekem naar buiten en liep over de binnenplaats naar de stallen. Daar zadelde hij zijn paard en reed de poort van het kasteel uit naar het verderop gelegen bos.

Bij het licht van de maan ontdekte de koning in de verte tussen de bomen een ruiter te paard. Die had hem ook gezien en ze reden naar elkaar toe. Toen hij dichterbij was gekomen zag de koning dat die ruiter ook een harnas droeg waardoor hij niet kon zien wie dat was. Karel vroeg de vreemde ruiter hoe hij heette, maar die wilde zijn naam niet zeggen. Uit angst voor elkaar en omdat ze geen van beiden wilden zeggen waarom ze daar 's nachts zwaar bewapend in het bos rondreden, ontstond er een gevecht. Dat werd uiteindelijk door koning Karel gewonnen. Daarom moest de ander vertellen wie hij was en wat hij daar deed. De onbekende ruiter vertelde dat hij Elegast was en dat hij moest rondzwerven en stelen omdat de koning hem al zijn bezittingen had afgenomen. Ook Elegast wilde natuurlijk weten wie de ander was, en de koning vertelde hem dat ook hij een roofridder was en omdat ook hij op weg was om te gaan stelen, stelde hij voor om samen op pad te gaan. Al pratend reden ze verder. Elegast vertelde dat hij alleen stal van heel rijke mensen.

Daarom was hij nu op weg naar het kasteel van de schatrijke Eggeric van Eggermonde.

Slot Loevestein
(foto: Kim
Balster).

Samen reden ze naar Eggerics kasteel. Toen ze daar aankwamen gaf Elegast de teugels van zijn paard aan de koning en zei dat die buiten de wacht moest houden terwijl hij zelf naar binnen zou gaan.

Elegast maakte een opening in de muur waardoor hij ongemerkt naar binnen kon. Hij wist dat Eggeric in zijn slaapkamer een kostbaar zadel bewaarde met wel honderd gouden belletjes. In het donker ging hij de lange stenen trap op naar boven. Daar kwam hij bij de deur van de kamer waar Eggeric en zijn vrouw in hun hemelbed lagen te slapen. Voorzichtig ging hij naar binnen. In de hoek van de kamer zag hij bij het licht van de maan die door het venster naar binnen scheen, het zadel. Hij sloop er naar toe en pakte het heel voorzichtig op, maar niet voorzichtig genoeg want een paar belletjes rinkelden. Eggeric schrok wakker en zat meteen rechtop in bed. Zijn vrouw die niets had gehoord vroeg hem waar hij zo van schrok en ze klaagde dat Eggeric al

dagen zenuwachtig was, bijna niets at of dronk en onrustig sliep. Eggeric zei dat er niets aan de hand was maar toen zijn vrouw bleef aandringen bekende hij haar dat hij van plan was koning Karel te vermoorden. Samen met enkele andere ridders. We gaan dat morgen doen als we samen komen voor de hofdag, zei hij. Zijn vrouw, die een zuster was van koning Karel, reageerde woedend nu ze hoorde dat hij haar broer wilde doden. Maar Eggeric zei dat ze haar mond moest houden, dat ze zich nergens mee moest bemoeien en gaf haar een harde klap in haar gezicht.

Elegast die dit allemaal hoorde hield zich doodstil en wachtte tot ze eindelijk weer in slaap waren gevallen. Heel voorzichtig pakte hij het kostbare zadel met de gouden belletjes en ook het zwaard van Eggeric, want zijn eigen zwaard was in het gevecht met koning Karel gebroken. Daarna sloop hij de kamer uit en verliet het kasteel door het gat in de muur waar hij ook

Een rijk bewerkt hemelbed.

door naar binnen was gekomen. Daar vertelde hij zijn onbekende metgezel wat hij gehoord had.

Mijn heer sel sterven morgen vroe
 Ic mach u seggen hoe
 Eggeric heeft sinen doot gesworen

Doen wiste karel wel te voren
 Dat hem god te stelen ontboot
 Om te bescudden vander doot

Toen begreep Karel waarom de engel hem die rare, onbegrijpelijke opdracht had gegeven om uit stelen te gaan. Dat was om hem te beschutten, te beschermen van de dood.

Elegast stelde voor samen naar de koning te gaan om hem te waarschuwen, maar Karel zei dat het beter was als hij dat zelf zou doen. Ze namen afscheid en toen de koning thuisgekomen zijn paard in de stal had gezet, zijn harnas had uitgetrokken en weer naar bed wilde gaan, blies de wachter op de toren het begin van de nieuwe dag.

Feestelijke
maaltijd in de
Middeleeuwen
(uit: Historia).

Na het ontbijt liet de koning zijn beste vrienden onder de ridders bij zich komen en vertelde hun over de plannen van Eggeric van Eggermonde. De koning gaf het bevel om alle ridders die voor de hofdag waren uitgenodigd bij binnenkomst te fouilleren. Bij Eggeric en zijn verraders werden messen, sabels en dolken gevonden die ze onder hun kleren hadden verstopt. Toch bleef Eggeric volhouden dat hij de koning geen kwaad wilde doen. Toen werden soldaten weggestuurd om Elegast op te sporen. Die werd eigenlijk meteen gevonden want die was in de buurt gebleven om te zien wat er zou gebeuren. Aangekomen in het kasteel, verklaarde Elegast voor alle ridders wat hij die nacht had gehoord. Maar Eggeric bleef ontkennen, riep dat Elegast een leugenaar was en daagde hem uit tot een duel, een tweegevecht.

Op bevel van koning Karel werd daar een strijdperk voor ingericht. De twee ridders in hun harnas, gezeten op hun paard, namen hun plaats in tegenover elkaar. Op het teken dat de strijd kon beginnen, stormden ze met geheven zwaard en vooruitgestoken speer op elkaar af. Het gevecht duurde lang, ze brachten elkaar talloze slagen toe. Op het laatst, toen Eggeric vermoeid raakte, stormde Elegast nog een keer op zijn tegenstander af en met al de kracht die hij nog bezat liet hij zijn zwaard neerdalen op de helm van zijn leugenachtige tegenstander. Hij sloeg zo hard op het hoofd van Eggeric dat die van zijn paard viel en dood op de grond bleef liggen. Zijn lijk werd samen met dat van de andere verraders aan galgen opgehangen.

Het verhaal eindigt ermee dat Elegast in ere werd hersteld. Hij kreeg zijn kasteel en al zijn bezittingen terug en, omdat hij niet getrouwd was, kreeg hij de weduwe van Eggeric, de zuster van de koning, tot vrouw.

Hoewel koning Karel wist dat Eggeric een verrader was, gaf hij hem toch de mogelijkheid om, in een gevecht met Elegast, zijn straf te ontlopen. Het werd immers een gelijk opgaande strijd die ternauwernood door Elegast werd gewonnen. Het had dus ook heel anders kunnen aflopen, zou je denken. Maar dat is verkeerd gedacht. Dat Elegast het gevecht won en dat Eggeric daarbij werd gedood was voor de mensen in de Middeleeuwen het bewijs dat Elegast goed en Eggeric fout was. Naar hun idee was de mens een instrument in de handen van God die, gezeten op een wolk, vanuit de hemel alles bepaalde wat daar beneden op aarde gebeurde. God was dus de regisseur, de spelleider van het aardse gebeuren. Vanuit de hemel zorgde Hij ervoor dat de verrader Eggeric het gevecht zou verliezen. Het oordeel van Karel was dus in feite een godsoordeel.

Het middeleeuwse riddertoernooi zoals dat wordt nagespeeld op slot Loevestein.